ION TOMA

# BAZA ANTROPONIMICĂ A TOPONIMIEI DIN OLTENIA*

Raporturile dintre două subsisteme mari ale numelor proprii, *antroponimele* şi *toponimele,* sunt studiate din diverse perspective, în funcţie de metodologia folosită şi de materialul onomastic supus observaţiei. În general, cercetările vizează nume individuale, grupuri sau tipuri „interesante” de nume. O imagine mai cuprinzătoare se poate însă obţine prin examinarea, din punctul de vedere menţionat, a masei totale de nume dintr-un teritoriu semnificativ ca mărime.

Dispunând de ansamblul toponimiei dintr-o întreagă provincie (Oltenia), ne propunem, deci, să întreprindem analiza *tipologică şi statistică* a numelor de locuri care conţin în structura lor, într-o formă sau alta, antroponime. Evident, o asemenea analiză a fost precedată de o amplă clasificare formativă a masei toponimice, pe baza metodologiei specifice a etimologiei toponimice. Multiplele aspecte subsumabile acestei problematici au fost[1] şi vor fi dezbătute în alte studii. Aici vom menţiona doar câteva dificultăţi (disocierea între baza apelativă şi cea antroponimică, îndeosebi în cazul supranumelor; evoluţia cronologică a unor momente din formarea unităţilor toponimizate; penuria informaţiilor cu privire la funcţionarea în arealul de referinţă a antroponimelor implicate) şi mijloace de soluţionare a situaţiilor neclare (valorificarea gradului probabilistic accentuat al etimologiilor „de grup”[2] şi a bogatului fişier de antroponimie istorică existent în manuscris la Institutul de Lingvistică din Bucureşti).

Demersul nostru parcurge din aproape în aproape scara tipologică a toponimiei, stabilind tipurile care cuprind nume de locuri cu bază antroponimică şi examinând modul în care acestea s-au toponimizat. Clasele de toponime provenite din nume de persoane vor fi raportate statistic între ele şi la tipurile toponimice în care se încadrează.

Vom avea în vedere atât toponimele provenite direct din antroponime, cât şi pe cele la care toponimizarea a fost intermediată de alte niveluri, precizând în fiecare caz mecanismul prin care numele de persoane au devenit nume de locuri.

---

* Comunicare prezentată la Al X-lea Simpozion Naţional de Onomastică, Cluj-Napoca, 26-28 octombrie 1993.

[1] Ion Toma, *Despre clasificarea numelor de locuri,* în „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, A, Iaşi, XXX, 1983–1984, p. 321-335.

[2] Idem, *„Etimologia de grup” în toponimie,* în LR, XXXIX, 1990, nr. 5, p. 448-451.

*DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 187-191*

Printr-o asemenea metodă, încercăm să depăşim studiul selectiv al relaţiilor dintre cele două categorii de nume proprii şi să configurăm „baza antroponimică” a toponimiei din Oltenia.

Demersul nostru a cuprins două etape: 1) *clasificarea tipologică* a toponimelor care provin de la antroponime; 2) *raportarea statistică* a tipurilor rezultate la categoriile toponimice generale în care se încadrează. Prezentarea celor două aspecte va fi făcută însă în paralel, pentru a se putea evidenţia mai bine corelaţiile şi determinările rezultate.

Materialul pe care ne bazăm cercetarea a fost cules pentru *Dicţionarul toponimic al României. Oltenia,* în curs de publicare. Corpusul examinat cuprinde 118 144 de nume de locuri. Analizând sursele de provenienţă a unităţilor toponimice (antroponime, apelative, toponime), am constatat că antroponimele au participat la formarea a 58 183 dintre acestea, ceea ce reprezintă 49,2% din total. Procentul este, probabil, o surpriză, mai ales pentru toponomaştii ocazionali, care perpetuează ideea, bazată pe impresie ori pe o analiză insuficient fundamentată[3], că majoritatea toponimelor provin din cuvinte comune. Explicaţiile ponderii deţinute de antroponime între sursele toponimiei pot fi diverse, aşa cum vom încerca să arătăm în cadrul analizei pe tipuri. Putem anticipa însă că majoritatea acestor explicaţii stau în legătură cu statutul de nume proprii al antroponimelor, care le face propice să funcţioneze, fără modificări sau cu modificări minime, ca toponime, deci tot ca nume proprii, dar de alt fel. Clasificarea tipologică a toponimelor provenite din nume de persoane are în vedere mărcile lexico-gramaticale dobândite de antroponime în procesul toponimizării. Tipurile rezultate în urma aplicării acestui criteriu sunt: **A.** antroponime devenite toponime prin simpla schimbare a funcţiei, fără transformări formale; **B.** antroponime devenite toponime prin transformări sau asocieri.

**A.** Toponimele încadrabile acestui tip sunt, de fapt, la origine, antroponime utilizate ca toponime, prin transfer de funcţie. Fenomenul a fost facilitat de contiguitatea purtătorilor numelor respective cu topicele denominate (în primul rând prin relaţiile de proprietate sau de apartenenţă) şi de capacitatea individualizatoare a antroponimelor (translată direct în domeniul topic). Dovada o constituie procentul apreciabil al toponimelor rezultate în acest mod – 37,8% din totalul toponimelor provenind din nume de persoane.

Aprofundând analiza, pot fi disociate două subtipuri: a) toponime care provin direct din antroponime, fără intermedierea sau implicarea planului apelativ; b) toponime care provin din antroponime prin intermedierea sau implicarea planului apelativ.

Antroponimele devenite astfel toponime au formă de singular, masculin sau feminin: *Albota, Băbiciu, Bădica, Băranu, Blidaru, Gospodu, Frătuţu, Odreiu, Orlea, Pleşoiu, Tihomir, Vârvorea, Vlădila, Arvăteasca, Băleasa, Guguianca,*

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* [Bucureşti,] 1963, p. 335.

*Ilioanea, Moțoaca, Procopoaia, Marița.* Foarte multe dintre ele au o circulație redusă în sistemul antroponimic actual sau sunt numai recunoscute ca antroponime, fără a mai funcționa în prezent ca atare, ceea ce reduce posibilitatea unor ambiguități funcționale. O dată cu schimbarea câmpului „referențial", aceste nume au pierdut caracteristicile flexionare subsumate „genului personal" (atributul şi complementul direct, în G. D., cu articolul proclitic; complementul direct, în Ac., cu prepoziția *pe),* ceea ce le facilitează „comutarea" pe poziții toponimice.

Se observă, chiar din exemplele oferite, diversitatea tipologică a antroponimelor toponimizate. Aceasta reprezintă însă o altă problemă, care, cu toate că a beneficiat de contribuții consistente[4], necesită în continuare eforturi științifice.

Aceste toponime dețin 29,66% din totalul numelor de locuri din Oltenia, toponimizate în formă absolută, fără nici o transformare sau adăugare, prin simpla schimbare a statutului funcțional (din nume comun în nume propriu).

Ponderea inferioară celei deținute de antroponime la nivelul ansamblului toponimiei zonei se datorește concurenței apelativelor care, descriind nemijlocit topicele desemnate (*măgura, văioaga, stejarul, lupăria, lunca, poteca, balta, pârâul, izlazul, sălaşul* etc.), sunt transparente semantic, deci uşor de „înțeles" şi folosite ca repere. Probabil că cei care consideră că baza apelativă a toponimelor e dominantă se referă, de fapt, la acest tip de toponime, formate prin conversiune.

**B.** Toponimele cuprinse în acest tip sunt mult mai diversificate decât cele incluse în tipul **A**.

**a)** Primul subtip priveşte nume de persoane devenite toponime printr-un stadiu intermediar apelativ, de nume de grup, realizat cu ajutorul sufixelor specifice *-i (comani > Comani); -oi (ştefănoi > Ştefănoi); -ei (zlătărei > Zlătărei); -eni (băltineni > Băltineni); -ani (cotani > Cotani); -ari (velicari > Velicari); -eşti (muşeteşti > Muşeteşti); -oni (bălăşoni > Bălăşoni).* Aceste toponime fac parte tot din categoria toponimică generală a cuvintelor toponimizate în formă absolută, printr-o „conversiune" *sui generis* în nume proprii de loc. Ele reprezintă 12,25% din totalul categoriei, mult mai puțin decât tipul analizat sub **A**. Cauzele acestei reprezentări mai modeste rezidă în: funcționarea restrânsă în timp şi spațiu a modelului (care în perioada veche şi în anumite zone geografice se dovedeşte mult mai puțin activ); legarea toponimului de numele proprietarilor, care nu sunt întotdeauna relevanți; riscul omonimiilor (a se vedea numeroasele nume de *Popeşti, Ioneşti, Ştefăneşti, Deleni, Câmpeni* etc.); o anumită dificultate în disocierea de antroponimele omonime.

În ultimă instanță, însă hotărâtoare a fost orientarea sistemului nostru toponimic de origine antroponimică spre forme de singular, spre deosebire de sistemele altor limbi romanice (în primul rând italiana), care au preferat, din cauze la care nu ne vom referi aici, formele de plural. Merită să observăm că cele două

[4] Exemplare sunt cele două cărți ale lui Ioan Pătruț: *Onomastica românească,* Bucureşti, 1980 şi *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti,* Bucureşti, 1984.

tipuri de toponime provenite din antroponime, prezentate anterior, cuprind împreună 41,90% din totalul toponimelor simple, în care se încadrează, fiind aşadar încă inferioare procentual numelor de locuri provenite din apelative, care-şi confirmă astfel dominanţa în rândul toponimelor simple.

**b)** Toponimele derivate pot avea şi ele origine antroponimică, fiind, însă, intermediate de toponimele-bază ale derivatului (care sunt, de fapt, toponime tip **A** sau **B a**). Exemple: *Dobruşa (< Dobra); Comăncelu (< Comanca); Bălăcel (< Balaci); Sârbuleţu (< Sârbu); Bălşoara (< Balş); Ungurica (< Unguru*); *Ursăchiţa (< Ursache).* Sufixele sunt întotdeauna diminutive, având în toponimie sensul de „apropiere”, „subordonare”, alături de cel de relaţie cantitativă. Numărul toponimelor de acest tip este foarte redus, cuprinzând 3,4% din totalul toponimelor derivate în care se încadrează. Explicaţia constă în faptul că toponimele derivate desemnează în cea mai mare parte ape curgătoare, văi sau vârfuri de munte, care sunt denumite rar antroponimic.

**c)** Toponime create prin adăugarea la antroponime a unor determinanţi. Aceştia pot fi: prepoziţii (*Su Busculeşti, Între Mătăsari),* adjective (*Bădeştii-ai Mari, Brădeştii Bătrâni, Vălenii Mari),* adverbe (*Giuleştii de Sus, Amărăştii de Jos)* sau substantive (*Coţofenii din Faţă, Vălenii de Munte).* Numărul unor astfel de formaţii este mic, reprezentând între 1 şi 3 procente din tipurile toponimice generale din care fac parte. Este evident că antroponimele nici în momentul toponimizării, nici după aceea, nu au nevoie de determinanţi pentru a individualiza locurile respective.

**d)** Toponime rezultate din asocierea antroponimelor, ca determinanţi, cu un termen iniţial, de regulă entopic. Sunt mai multe subgrupe:

– antroponimul este la nominativ (*Pădurea Gigârtu, Cotu Bibescu, Vălceaua Gibirlete, Moşia Livezeanu).* Reprezintă 56% din tipul toponimic general;

– antroponimul este la genitiv: singular, articulat enclitic (*Ulmii Ciolcăi, Via Pităresei, Claia Ţocăi, Poiana Firii, Câmpu Oprii, Lacu Dobrii)* sau proclitic (*Buruga lu Păhui, Păru lu Bălan, Mejdina lu Stan, Bunaru lu Niţă, Coasta lu Făsuiţă);* plural (*Teiu Udroilor, Braniştea Măcăranilor, Plaiu Copăceştilor).* Aceste toponime deţin 68,57% din totalul toponimelor compuse care au pe poziţia secundă un termen în genitiv. Avem de-a face deci cu un tip toponimic majoritar antroponimic, explicabil prin sensul de posesie pe care-l exprimă genitivul numelor de persoane şi care este foarte potrivit pentru individualizarea unor topice;

– antroponimul este în acuzativ (*Fântâna din Poncea, La Luncă la Basamacu, Vălceaua cu Pătru, Lunca de la Mărăşeşti, Gurguiu la Stoenescu).* Acest subtip cuprinde 7,24% din tipul toponimic general, care, dezvoltând o relaţie atributivă cu prepoziţie, preferă apelativul pe poziţia secundă.

Din clasa mare a toponimelor compuse, 59,26% conţin în structura lor antroponime, ceea ce contrazice impresia că antroponimele se toponimizează mai ales ca nume simple.

Aspectul nou faţă de cercetările de până acum şi care se dovedeşte a fi esenţial din perspectivă statică este studierea toponimiei ca fenomen de masă, în

care dominanța cantitativă o deține microtoponimia. Aceasta, aflându-se în orizontul spațial optim, vizual şi socioeconomic, al vorbitorilor, este organizată denominativ sub formă de rețea scalară, ce trebuie să individualizeze un număr mare de topice de acelaşi fel (fântâni, copaci singuratici, proprietăți funciare etc.). Elementele active în raport cu aceste topice, ca proprietari, ctitori, constructori etc., sunt oamenii, iar individualizarea lor prin nume este deja funcțională în comunitatea sociolingvistică. De aceea, antroponimele se dovedesc propice pentru deservirea rețelei de microtoponime ca factori individualizanți.

Concluzionând, putem afirma că baza antroponimică a toponimiei din Oltenia este apreciabilă atât ca pondere cantitativă (49,2%), cât şi ca diversitate. Registrul prezențelor antroponimice în toponimie este foarte larg, cuprinzând atât forme simple cât şi forme derivate şi compuse. Mecanismele de toponimizare sunt şi ele diferite: conversiunea directă; intermedierea planului apelativ sau toponimic; adăugarea de sufixe; asocierea, ca regent sau determinant, cu alte categorii de termeni.

Cele mai bine reprezentate tipuri sunt, dintre toponimele simple, cele formate prin conversiune şi cele care au avut o fază intermediară apelativă de nume de grup, iar dintre toponimele compuse, cele care conțin antroponimul ca termen secund în genitiv. Celelalte tipuri, mult mai puțin numeroase, sunt caracteristice şi, de multe ori, realizate ca structuri ad-hoc.

*Str. Obcina Mare, I/23*
*Bucureşti, sector 6*